

«САНА ОЛОХ» ХАЫАТ РЕДАКЦИЯНЫГАР

Институтум директорын сорудабынан [ини-
ни күттә кэспәлпүт үнүгүт] бу С. А. Новгородов
олобун үөннө үлэтин туңунан ыстатыйа сурыйан
ытабын. Юбилляр биир дойдулаахтарыгар сиңи
лии, онуоха збим эмоциональной да собустук сур-
йоххада наада буоллада буолуу дизммин, олус
үнэтан кэбистим быңылаах.

Эбэрдэни кытта Е. КОРКИНА

БЫНЫЛ саха чоруотугар бүттүүнүгөр, ал инигээр ордук бинизхө. Чурапчы оро-
шуюкун дюнугар, бинир кэра-бэлэг юбилей буолан зааныахтаах.
Ол— саха суругун-бичигчин төрүтээбит саха чоруота уврэх-
ха сыстарыггар тухо баар сырьатын биарбийт саха унулуччулаадах
национальный демократа, сырдатаяччыга, саха тымыггар идэтийбийт маннайты уорхажэх,
биниги бинир дойдулаахпимт С. А. Новгородов төреөбүтээ 100 сырь-
лын туолар юбилейн.

С. А. Новгородов 1892 смыллаахха олунныу 13 ийнүүгөр урункүта Бөоттуруускай улуу-хун 2-с Катылы нэндилнээр (билигигинен Чураачы оро-йуонун Волтоңго нэндилнээр) Андрей Александрович уонна. Анна Николаевна Новгородова тар көргөзниригөр төреобутэ. Дьоно уөрөэс суюх сүйүү интиянизи байбыт дьон этилэр Семен алтыс ово збит.

Революции инициатор Боду
рууский улус, Саха убала-
хын төвөд дэдэни бийр улахы
улууха буолбутын ийн, баара-
тууда иккээр агаачальчай оскуу-
даалаах ээ, 2-с Хатаны изи-
лиягэр оскуула сувва, ишнээ-
гынан Семен Новгородов ишнээ-
лиягийн кыра Уорехтээх сал-
тынчир заадааччы Андрей Вино-
куров дээр ишниттийн кыра-
тын заадарга, ахсаан танаарерга
уоренэр.

Онтои И. Т. Цыценко ^{дизайнер}
народоволец-политсыльный Ха-
лыма сымкынаттын Бөгүүрүүс-
кий улдуңтар көнөрүлдүү. Чу-
рапчыга чаянынай оскуола ас-
пытагар кийрэн үерэнэр. Бу ос-
куолада олохтоох иштиманнээ
үйнч уол юбото үерэнэр, олор
историгэр каники биллилээх
ученай-этнограф үйнна фоль-
клорист булдук А. А. Савин.
общественный деятель Н. Д.
Крикошакин — Субурууский,
коруют уччутала М. Г. Слеп-
цов, бырааттын С. А. уонна А.
А. Новгородовтар, Т. А. Мака-
ров уо. д. в.

Семен үэрэхээ улахан дэвсурдаацаа ностын тахсар, Цыценни оснуйолатын бастыг үерзиччигийг буолар. Бу оснуйолатыннын сал үүрэнэн барен, 1905 сэргээхэд Якутскайга кинирэн оччолорго баар үс орто үерх заведенисларыттан биридэстэр — реалтай училищеда — кинирэр. Манна кини эмнэлэгт үүнэйдээш үерзэр, бийээ таининки ахтарынан. «VI наадасна дээрн мэлдьн бастын чөрөнгөчийн ислийтийн».

Училищева учрежнэр сыйлаа
рыгар Семен Новгородов, уор-
тиллэр предметтөрийн мункур-
даммака, албээи наадар, В. М.
Ионов сабжидиссийдир полит-
сыльнайдар баай библиотека-
рын саамай активийн уонна У.
Сугубуулаах авбааччыга буюу
лар. «Всеволод Михайлович
михээ надниад болдьинхе уоши-
юннгэни байэтэ нынамны
лаахтык талан бнэрээр» — дизе-
нэр охьбыта.

Кини төрөөбүт норуута шаанын ызар олохтообуц, бүттүүн

С. А. Новгородов олбун уонна үлэтийн туһунан

Е. И. Коркина, филологической наука доктора, профессор

Карынта уераң суох түг хара-
наңа олорерүн ейдеен баар
Хайа эмэ өртүнэн поруукка ту-
налаах булбут кийи динэ са-
наадар кыымниара кинизкэ оч-
чоттон савалдан баалдай
Дьюнинанан сыйдьабын,
доротторум эబолор!
Саха уранхай
Дэлжүү томтойнур
Орхегээ урдуур,
Байды багасынан

Училище уорнээчилгэр
олохторугар, улзатыгтар Семен
иудухайдын сыйстан баар Еу
сылларга нини саха коругтүп
тытынын уус-урал айымнынтын
иийнлизинъетти хомубугта ту-
рунар, коругт айымнын бол-
ын, кийн уус-урал сүтүлүүр
ныымалара араанын, тыла
жалгызтын сөдер-махтайтар. Ор-
стегер булбакка кини: «Хайдах
курдук биңиз ис хөөснөөрбүт
дириг уонна сыйты ис хөөснөөн-
ноохторуй, хайдах курдук биңиз
ти чабырахтарбыт, тута ой-
лемметтүк ийиллэр буолан ба-
саншар, кийин аларын күнде

хайдах чурдун бинн-
ри калыпторбут укуннарын, тылларын хайдах чурдук төрөв-
хайдах чурдук бинни араатар бүт иеруотун олодо түшсарын,
тылбыт тутулунан узак ие ходьло төнтойорун, ерагээне урдуу-
ноонунан уратынын үүнин яз рүн, төрөз дирнагириин түнүгүр
рәнни! — дин суруйуо. 1913 СҮҮРҮӨСЧАЛЗАХ ЭДАРКЭЭН КИНИ
— 1913 сыйнардаатха сэтте ый бишебит андагаю тыллара!

Баарбатаргын дааны, бу хоноо Д. С. Лихачев академик, «Гендерди, хатылаан этаби, чулолаан кырыны эрэ дойдудар (провинциялар) теротолларе» —дизн ох түлларын санатар.

КИНИ саамай сөзөрө балар —очтоюзу саха түнштәх тыатын уолчаяна училище-ны V-VI кымбастырыгас төрөн. Булту күсәр, "оскулатыгас улазает, 1913 сыйлашын Тобурбурский университет ишнин поруоттар тылдарын уордаган, саамай сөзөрө балар ишнин

алфавитыгар олохтоммут саха суругун астыммакка, зонини кретикалаан кирион барбыз! Оны аанаң, еессу бу суругу хайдах эмэ гынан уларылышт, түпсарбыт киңи, саха норугота чөреккә сыйстарыггар ордун хомоңой, табыгастаах суругу онгорбут киңи дин модун санасынан ылышты. Киңи избильдининъаттар хомушар айымныларын күучча бүнештынан буюлбейн, рэр.

Үерэнар университеттын уочна идтии талым эмэ түбесинч-чазз сух эз. Нине туроруммут сыйалын толоруга—саҳата саға суругу олохтурга кизиг билүлзех, үчүтей болотмезниләр булодуозуз өйдөн, тыл үердин кинин буюлбут, дойнду бу затырбыт университеттыгар кирир.

кордоор нүүчч, кордоор бий болгоо буюулаларынан, эвотор байзат онгоц сатып «буллаас» сурутганаа суржан кириш барал. Бу сурутга буоллачны салымтсан-сырны зайны уларыйдан ишрээр. Чинчийни, көрдөөнүү сыйналдашсанах суюлугер түрүнчилдээ оо Атыннык этажхээ, төрөөбүт норуутогтар түншлэвэх буюулар түнүнан мянганыг одоллуу баяатаа улам күтүүрөн, бөвлийн, кини кылгас гынан ба-

район, чызылхан оловул аттест, нүн соруга буола кубутудар. Кинин бу баңа санаатын — туруоруммут сыйалын — узилдице үрдүкү қылаастарыгар үрээн сыйдьян дуу, кишини бутасат эрэ дуу сургуйбут (бынаачты да тажа туруоруллубатын, ол гыланын бараш 1. II 1913 сый ининиз ра уюна үеракхы биралтараң динем темада дақылдаат аякород. Леккимдатыгар саха овогорун байдаларын горебеут тылларынан үөрөтүнин, саха тыллинан үерэх көннегеләрин беләмнән таңаэрүйим хорсуннук мөдүй-сан туруорар. Биллән турад

сураллубут) «Төреабут сору-
гун» динэ хоноонтар барт иж-
тилаззатык, күүстээзтийн бэрэ-
житын бүргүүнчүү захаратын дол-
тууда замынан сөр

- бөлшүрүсүнү майнын түрүсүрүү ка урдунан түрүүрүллар элбөх
- сахалары нууччалызы төрөткүн эбди бөливлөрдөх, олор ово
- оччоттоо реакционнай полити- (кади) харадыны сылатадлар, су-
- катын утары түйзбайында, пуйууну быйтвардаллар, элбөх

С. Новгородов берүүнчилгэхтэй уурзар. Алдан ава-
тырбыт, сүон сурацырбыт тэль
уурзар нутугна хориейн уч-
найдарын салалтадарынан тэл
уурзин уопсай теориятны, саж-
тылыг гар уруулдуу уонна чута-
тори, монгол тунгус-мань-интур

1916 сүллаах кыныны С. А. Новгородов Якутскайга ылар. Ервахтааңызбылаана суулдарын лыбытын еро көтөрүлгөн көрсөр. Ол күннэрдээзи митиндергүүчүнүхтартга элбахтык кыттар. Куорат күттала суюх буолуутун синаямалык комитеттер таалылдар.

Балыннээбит саха суругун пропагандалырыр уснын ишенин хаалтарар сөтөөх кэл кэлдитин ейдеен, С. А. Новгородов онгорбут бырайыгын туңунаң элбах лекцияны, дақызыаты «Саха аймак» күлтүрнэй-сырдатар общество ишисэн заарар. 1917 сүл күлүн тутар—муус устар ыйдарыгар буолбут Саха убаластьын чөктурургун сахаларын уснын шүүччаларын маньнайты наңгул съяэтэригор В. И. Ионов онгорон хвалларбыйт бүккәре тахъжыкса сыйтарын жини саңа суругунан таарапар туңицид үлахан даңызлаты онгорор. Кийин этинтик ылтынан съезд уураах таарапар. Эми ол курдук, учууталлар убаластьазы съяэтэр бу уураңы ейеен, бүнварь Новгородов суругунаң тахсарыгар түп булан түбулхур.

Төрөлтэй таасын профессор латын алфавитыг гар олодууран онгорбут фонетический транскрипцияг гар хатанар.

Бы транскрипцияны научной-теоретический даъаны ортунаң, бынчы олоху да туттулдуу.

тунан одус судурғу, үчүнгөй, туюх да эңгилэс сух сурук быннытынан сыйналып, кини албэх дойдударга кизигчик туттуллар буюлуп тури бу биринчиизэн быннаар. Фонетической транскрипции саха сакта суруга да олохтоворугар туттуллуон, тирэх буюлун сий дизайн түмүнис наалэр. Бу одус уустук, одус оптизэттээх болиуруос быннаарылмайтыгара киннэхээ узууталлара профессордар Л. В. Щерба, А. И. Самойлович, Е. Д. Поплавской немалеспүт буюлохтаахтар. Кинилэр үүчен дойду урут сурдуга сух изкез озуктарыгар сурдук олохтооңнуктар үзлэсшит кыттың спыт цөн быннытынан биллэллэр.

С. Новгородов университет
III курсетар уорзяярнгар фоне-
тической транскрипцииң оло-
вурбут саха санга суругун бы-
райматының хаймы-түйсөн оңорон
буттарын көйнэр.

Андааччыларта боппуроос усисөн тахсзын сеп: тобо С. Новгородов революция шиннээзи саха суругун иуучча оло-буттай акнаастамытай дим. Саха интегрингенциятын сорох представителлэрээ, ол шигэр биллийлэх позицийг А. Е. Кулановстай, саха сурутун уларытыны—иууччаттай латышыга көнүүнү себүүзөбөт эндер.

С. А. Новгородов майна революция инниңзәрі саха گуртас бергі көсвердес түтүллүгүлардың үрдүнен бир ылышылымбыз дүйнөз сүодун, шаш (академическая) уозын миссионерская) корынан түтүллүлардың учкоттабы.

Академический алфавит научной яртүнөн төсө да точвайын, эзкилэ суюун ишни, быйначын туттууга иззээстэрдээх этсээ доржинчир үнэттыларын уонна кылгаттыларын көрдөрөн стро-

(Ежегодно, базируется).

